vakıf restorasyon YILLIĞI

Restorasyon | Konservasyon | Arkeoloji | Sanat Tarihi | Yıl: 2019 Sayı: 19

ISSN: 2146-3166

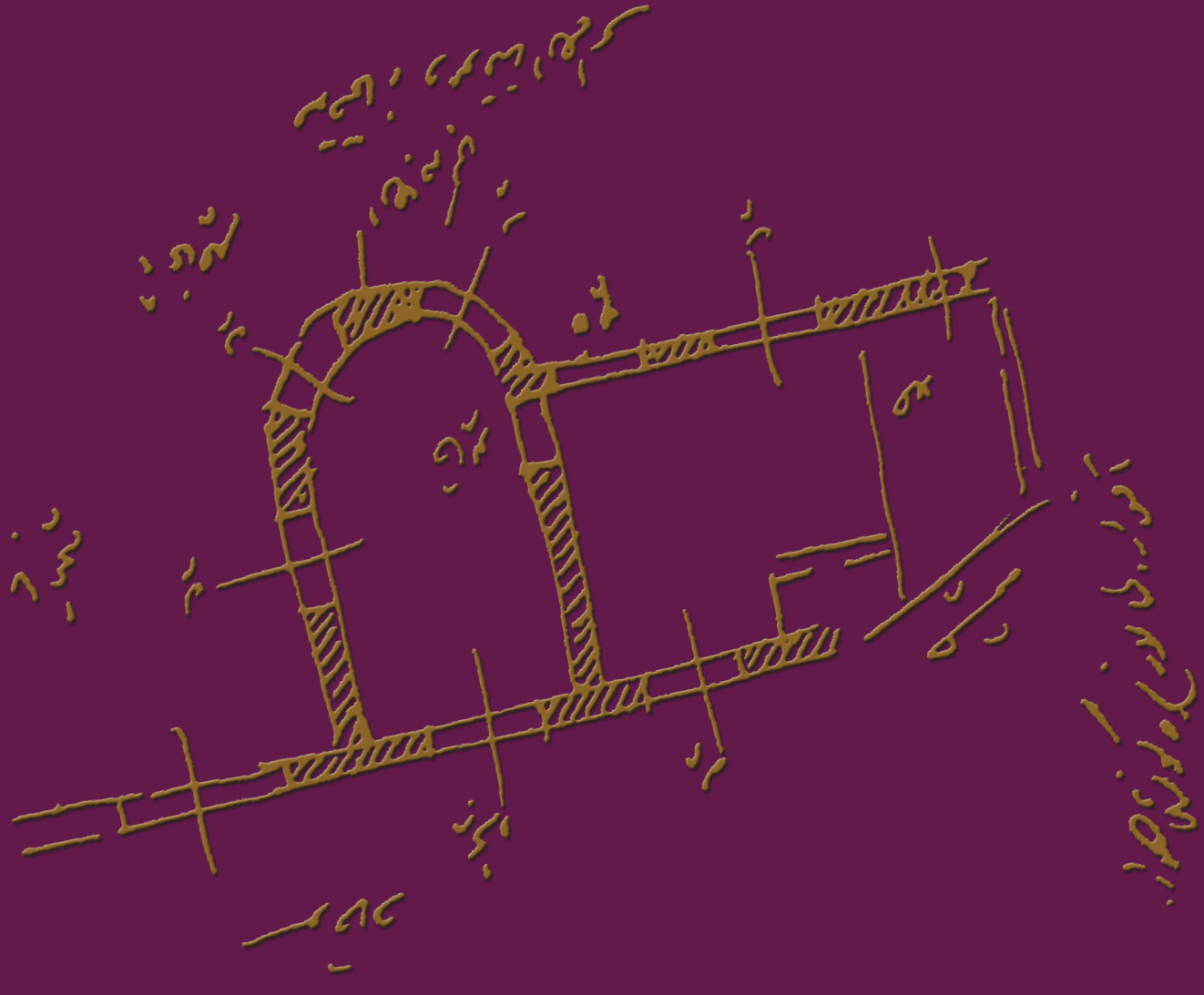

PİYALE PAŞA CAMİİ HAZİRESİ'NİN 2015-2018 YILI RESTORASYONU

RESTORATION PERIOD OF THE HAZİRE (PRIVATE CEMETERY) OF THE PİYALE PASHA MOSQUE BETWEEN 2015 and 2018

Derya Yıldız Kaya | *Y. Mimar, Vakıflar İstanbul 1. Bölge Müdürlüğü*

Beyoğlu İlçesi, Kaptanpaşa Mahallesinde yer alan Piyale Paşa Külliyesi 981/1573'te II. Selim'in damatlarından Kaptan-ı Derya (Amiral) Piyale Paşa (ö.1578) tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Külliyenin bir parçası olan hazire ise caminin mihrap duvarının önünde, güneybatı yönünde Kasımpaşa Zincirlikuyu Caddesi, güneydoğu yönünde Kaptan-ı Derya Sokak, kuzeydoğu yönünde ise Piyale Paşa Bostanı ile sınırlıdır. Hazire, iç kısmına Piyale Paşa Türbesinin yapılıp, Piyale Paşa ve ailesinin buraya gömülmesinden sonra yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Tersane ve denizci meslek mensuplarının bu bölgede iskân edilmesi, hazirenin Osmanlı donanmasının merkezi konumunda olan Kasımpaşa'da bulunması ve banisinin de kaptan-ı derya olması nedeni ile daha çok denizci meslek grubundan kimseler hazirede defnedilmiştir. Bunların dışında cami görevlileri, külliyenin tekkesine mensup dervişler ve birçok meslek grubundan kişiler de buraya gömülmüştür. Hazirenin okunabilir durumda olan mezar taşları arasındaki en eski tarih 1012 (1603/1604), en geç tarih ise 1333 (1914/1915)'dir.

Restorasyon öncesinde hazire alanında yapılan tespitlerde; alanın otsu bitkilerle kaplandığı, mezar taşlarının büyük bölümünün parçalandığı, devrilen taşların yanlış ve düzensiz bir biçimde toprağa yerleştirildiği görülmüştür. 2015 yılında yapılan alan çalışması sonucunda; dikili vaziyette 375 adet bütün mezar taşı, 247 adet ise gömüsü belli olmayan kırık mezar taşı bulunmaktaydı. Hazirenin güneybatı ucunda yer alan dikdörtgen planlı su haznesinin ise sadece yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki beden duvarları kalmıştı.

Restorasyon esnasında yapılan araştırma kazıları sırasında Osmanlı dönemine ait taş kaplama yürüme yolu, yaklaşık 700 adet mezar taşı parçası ve özgün kaide taşları bulunmuştur. Özgün taş kaplama yürüme yolu ıslah edilmiş ve gerekli görülen kısımları tamamlanmıştır. Toprak altından çıkarılan çok sayıdaki kırık mezar taşının tasniflemeleri yapılarak eşleştirme sonucunda 261 adet mezar taşının parça birleştirmeleri yapılmıştır. Tasniflemede parçası bulunamayan ancak tamamlanmaya uygun 72 adet mezar taşı, lahit ve pehle aynı malzeme ile

yalın formda tamamlanmıştır. 2018 yılında tamamlanan restorasyon çalışmaları sonucunda alanda dikili vaziyette 554 adet mezar taşı, 538 adet ise kırık mezar baş ve ayak taşı, serpuş, pehle ve lahit parçası bulunmaktadır. Su haznesinin ise onaylı restorasyon projesi doğrultusunda duvarları ve tonoz üst örtüsü tamamlanmıştır. Gömüsü belli olmayan kitabeli veya bezemeli parça kırık taşlar, su haznesinde demontable çelik raflar yerleştirilerek depolanmıştır. Su haznesine yerleştirilemeyen bezemesiz pehle ve lahit parçaları için ise hazirenin güneydoğu ucunda açık alanda sergilenmek üzere sergi platformu yapılmıştır.

Yaklaşık 4 asır boyunca kullanılan Piyale Paşa Camii Haziresi, denizcilik tarihi için önemli bir haziredir. Hazirenin restorasyonu, disiplinler arası ortak bir yaklaşımla ele alınmış olup, uluslararası koruma kriterleri doğrultusunda İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü kontrollük teşkilatı, ilgili kurumlar ve yüklenici firmanın ortak çalışması ile yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Piyale Paşa Camii Haziresi, Mezar Taşı, Şahide, Restorasyon, Kitâbe

The Piyale Paşa Complex, which is located in Kaptanpaşa Quarter of Beyoğlu was commissioned by the groom of Selim II - Admiral Piyale Paşa (death, 1578)- and was designed by Architect Sinan in 1573. The private cemetery-hazire- is located in front of the mihrab wall of the mosque and is surrounded by Kasımpaşa Zincirlikuyu Avenue on southwest, by Kaptan-ı Derya Street on southeast and by Piyale Paşa Garden on northeast. The cemetery was started to be used frequently after Piyale Pasha and his family members were buried there. Since the navy yard was located nearby, navy officers used to live at the quarter, the cemetery was located at the central area –Kasımpaşa- of the Ottoman Navy Forces and the commissioner of the cemetery was an admiral, mostly navy officers were buried in the cemetery. Besides, mosque officers, dervishes of the mosque lodge and many other people of different jobs were buried here by the time. The oldest date on the legible grave stones is 1012 (1603/1604) while the latest one is 1333 (1914/1915).

During the site observation works at the cemetery before the restoration, it was seen that the area was full of herbaceous plants, most of the stones were broken and the stones which felt down were laid on ground randomly. According to the results of the site works of 2015, there have been 375 erected, unbroken stones and 247 broken, unspecified stones. The rectangular plan schemed water storage, which was located at southwest of the cemetry, currently has one meter high main walls surviving.

During the research excavation works, a walkway of Ottoman Era covered with stones, approximately 700 pieces of grave stones and original base stones were revealed. The walkway was renovated and the missing parts were completed accordingly. After the classification of the gravestones revealed under ground, 261 stones were completed depending on the matching pieces. However, 72 pieces of stones, sacrophagus and side surface stones of the sacrophaguses were completed with compatible materials of which matching parts were missing. After the completion of the restoration works in 2018; 554 erected gravestones, 538 broken head and foot stones and sacrophagus pieces were existing. Regarding the water storage, its walls and vaulted roof were completed according to the approved restoration project. The broken stones which have inscriptions and reliefs and which could not be classified were stored on demontable steel selves inside the water storage. For the plain sacrophagus stones that could not be placed inside the water storage, an open-air exhibition platform was installed at southeast part of the cemetry.

The hazire (private cemetery) of the Piyale Pasha Mosque, whish has been in use for almost four centuries is a significant cemetery for navy history. The restoration works of the cemetry was hold in a multidisciplinary approach due to international conservation principles under the control of Directorate of 1. Region of Foundations in İstanbul with related official parties and the contractor.

Keywords: The cemetry of the Piyale Pasha Mosquee, gravestone, head and foot stones, restoration, inscription

1.GİRİŞ

Hazirelerde yer alan mezar taşları bizlere mezar sahibi hakkında bilgi vermenin yanı sıra döneminin sosyal, kültürel, edebiyat ve sanat anlayışını da yansıtmaktadır. Hazireler sanat tarihi, güzel sanatlar ve edebiyat gibi disiplinler tarafından tek veya birkaç yönlü bugüne kadar çokça incelenmiştir. Hazirelerin restorasyonuna dair ise birçok kurum ve kuruluş tarafından yapılan bilimsel çalışmalarla son yıllarda gerekli özen gösterilmeye başlanmıştır. Bu çalışmayla birlikte Piyale Paşa Camii Haziresi'nde yer alan mezar taşlarının belgelemeleri yapılmış, hazirenin proje ve uygulamasıyla hazirelerin korunması sağlanmaya çalışılmıştır.

Piyale Paşa Camii Haziresi, 16. yüzyılda inşa edilen Kasımpaşa Büyük Piyale Paşa Külliyesi'nin cami ve türbe ile birlikte ayakta kalan son parçasıdır. Yaklaşık 4 asır boyunca kullanılan Piyale Paşa Camii Haziresi, denizcilik tarihi için önemlidir. Piyale Paşa Camii Haziresi'nin rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri; Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü tarafından ihale edilerek "Piyale Paşa Haziresi ve Çevre Düzenlemesi 2013 Yılı Hizmet Alım İşi" adı altında Avunduk İnş. Tur. San. ve Tic. Ltd. Şti. tarafından hazırlanmış ve İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 03.12.2014 tarih ve 2926 sayılı kararla onaylanmıştır. Onaylı projeler doğrultusunda hazirenin restorasyonuna, 14.05.2015 tarihinde Kültür Yapı Restorasyon İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti. ile İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü arasında sözleşme yapılarak başlanmıştır. Uygulama süresince Vakıflar Bölge Müdürlüğü adına kontrolör olarak Y. Mimar Derya YILDIZ KAYA, İnş. Müh. Oktay ÖZEL, Elk. Tekn. Sabri SEZEN, Kültür Yapı adına şantiye şefi Elif Ayşenur Selcen DOĞRUYOL ve danışman Tarihçi Burak ÇETİNTAŞ görev yapmıştır.

Hazirenin çevre duvarları, türbe ve türbeye giden yol, İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü denetiminde 2005-2008 yılları arasında Gürsoy Grup yükleminde gerçekleştirilen restorasyonda yapılmış olduğundan kapsam dışında tutulmuştur.

Piyale Paşa Camii Haziresi restorasyon uygulama kararları, onaylı rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri ve raporları eşliğinde, İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü kontrolleri, danışmanlar ve Kültür Yapı Restorasyon yetkililerinin bir arada yer aldığı toplantılarda tartışılmıştır. Bu toplantılarda, restorasyonda uygulanacak koruma yöntemi titizlikle ele alınmış, uygulama sırasında çıkan yeni bulgularla bazı kararlar değiştirilerek, İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunularak, gerekli izinler alındıktan sonra uygulamaya geçilmiştir.

2. PİYALE PAŞA CAMİİ HAZİRESİ'NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

İstanbul'un Beyoğlu İlçesi, Kaptanpaşa Mahallesi'nde yer alan Piyale Paşa Külliyesi H. 981 (M. 1573)'de II. Selim'in damatlarından Kaptan-ı Derya Piyale Paşa (ö. 1578) tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır *(Tanman 2011).* Külliyenin bir parçası olan hazire, hazirenin iç kısmına Piyale Paşa Türbesinin yapılıp, Piyale Paşa ve ailesinin buraya gömülmesinden sonra yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Tersane ve denizci meslek mensuplarının bu bölgede iskân edilmesi, hazirenin Osmanlı donanmasının merkezi konumunda olan Kasımpaşa'da bulunması ve banisinin de kaptan-ı derya olması nedeni ile daha çok denizci meslek grubundan kimseler bu hazireye defnedilmiştir *(Kurtulmuş vd. 2011).* Mezar taşlarında yer alan gemicilikle ilgili çıpa, istim çekici ve piston çarkı gibi semboller de bu durumu desteklemektedir. Bunların dışında cami görevlileri, külliyenin tekkesine mensup dervişler ve birçok meslek grubundan kişiler de buraya gömülmüştür. Restorasyon esnasında yapılan tespitlerde hazirenin okunabilir durumda olan mezar taşları arasındaki en eski tarih H.1012 (M.1603/1604), en geç tarih ise H.1333 (M.1914/1915)'dir.

Hazire alanı çevre duvarlarıyla çevrili olup caminin mihrap duvarının önünde, güneybatı yönünde Kasımpaşa Zincirlikuyu Caddesi, güneydoğu yönünde Kaptan-ı Derya Sokak, kuzeydoğu yönünde ise Piyale Paşa Bostanı ile sınırlıdır *(Fotoğ-*

Fotoğraf 1. Piyale Paşa Camii Haziresi'nin 2018 tarihli hava fotoğrafı

Fotoğraf 2. Piyale Paşa Camii Haziresi'nde yer alan (solda) kaideli tekil mezar taşları, (ortada) pehleli mezar taşı ve (sağda) lahitli mezar taşından örnekler.

raf 1). Hazirenin Kasımpaşa Zincirlikuyu Caddesi'nden ve cami avlusundan olmak üzere iki ayrı girişi bulunmaktadır. Yaklaşık 35x107 m ölçülerinde olan hazirenin orta kısmında türbe, güneybatı köşesinde ise su haznesi yer almaktadır. Haziredeki mezar taşları, özgün durumunu muhafaza etmemekle birlikte genellikle türbe ile cami mihrap duvarı arasında ve türbenin güneybatı yönünde yoğun bir biçimde yer almaktadır.

Haziredeki mezar taşları, taş oyma ve işleme sanatı açısından önemli bir arşiv kaynağıdır. Osmanlı mezar taşlarının önde gelen özelliklerinden olan başlık, sembol, desen ve işaretler hem mezar taşının sahibi hakkında hem de ait oldukları devrin sosyo-kültürel yapısına dair önemli bilgiler içermektedir *(Kurtulmuş vd. 2011).* Mezar taşları ölenin ve ailesinin ekonomik gücüne göre çeşitli şekillerde, az veya çok bezemeli olarak yapılmıştır. Hazire alanında şekline göre 3 tip mezar yapısı bulunmaktadır *(Fotoğraf 2);*

Kaideli Tekil Mezar Taşları: Mezarın baş ve ayak taşları ayrı kaideler üzerine oturmaktadır. Hazirede baş ve ayak taşı olan mezarlar olduğu gibi sadece baş taşı olan mezarlar da bulunmaktadır. Hazirede bu şekillerde 462 adet mezar bulunmaktadır.

Pehleli Mezar Taşları: Sandukasız mezarların iki yanındaki uzun, kalın taşlara veya sandukaların yan taşlarına pehle denilmektedir *(Sönmez 1997).* Bu kapsamdan yola çıkılarak mezarın üzerini örten büyük ve yassı kapak taşının olduğu taşlar, pehleli mezar taşı olarak isimlendirilmiştir. Pehle, baş ve ayak taşını yatayda birbirine bağlamakta ve taşların toprak içerisinde devrilmeden ayakta durmasını sağlamaktadır. Pehle taşları, tek veya çift pehleli olabilmektedir. Pehlelerin ortalarında çoğu zaman yağmur suyunun toprağa girmesini sağlayan oval şekilde bir açıklık bulunmaktadır *(Arseven).* Hazire alanında bu şekilde 78 adet pehleli mezar taşı vardır.

Lahitli Mezar Taşları: Dikdörtgen şeklinde duvarları yüksekçe olan mezarlardır. Baş ve ayak kısımları dikdörtgen kısmın kısa kenarlarına denk gelmektedir. Bazı mezarlarda bu kısımlar bütün, bazılarında ise baş ve ayak taşları tekneden ayrıdır.

Hazire alanında yer alan mezar taşları genellikle mermer olmasına rağmen küfekiden yapılma 20 adet yazılı ve 14 adet isimsiz mezar taşı bulunmaktadır. İsimsiz mezar taşlarının gömü sonrasında, yerlerine yazılı ve bezemeli taşlar konuluncaya kadar geçici olarak yerleştirildikleri tahmin edilmektedir *(Kurtulmuş vd. 2011).*

3.RESTORASYON UYGULAMALARI

3.1. Mezar Taşları

Restorasyon öncesinde hazire alanın yaklaşık 2 metreyi bulan otsu bitkilerle kaplandığı görülmüştür. Haziredeki dikili mezar taşları, genellikle türbe ile cami mihrap duvarı arasında ve türbenin güneybatı yönünde yoğun bir biçimde yer almaktaydı. Mezar taşları insan ve doğa faktörleriyle büyük ölçüde yer değiştirmiş ve kısmen kırılıp yok olmuştu. Dikili vaziyette bulunan taşların büyük çoğunluğu şakülünde olmayıp yan yatmış veya devrilmiş olarak toprak üzerindeydi. 2013 yılı proje çalışmaları sırasında yapılan bitki temizliği esnasında toprak üzerinde bulunup yerleri tespit edilemeyen mezar taşı parçaları ise duvar diplerinde ve ağaç altlarında yığın halde durmaktaydı *(Fotoğraf 3).*

2015 yılında restorasyon çalışmalarına öncelikle hazire alanında genel bitki temizliği yapılarak başlanmıştır. Hazire alanında yapılan tespitlerde toprak üzerinde 375 dikili mezar taşı ile 247 adet dikili olmayan mezar taşı mevcuttur. Dikili vaziyette olan 375 adet mezar taşının yaklaşık 120 tanesi tam mezar değildir. Bunların baş veya ayak kısmı kırılmış veya kayıptır. 375 mezar taşının içerisinde mezar bordürleri, pehleler ve lahit parçaları tek/adet mezar olarak sayılmıştır. 247 adet mezar taşı parçası ise, 2013 yılında hazırlanan proje sırasında yapılan kazıda bulunan veya sahada dağınık vaziyette duran yüzer-gezer mezar taşı parçalarıdır.

Fotoğraf 3. Hazirenin restorasyon öncesi durumu.

Hazire alanında mezar taşları için mevcut tespitlerin yapılmasının ardından mezar taşlarına zarar veren bitki kökleri küçük el aletleri yardımıyla sökülmüştür. Özellikle pehleli ve lahitli mezar taşları bitki veya ağaç köklerinin büyümesi sonucu basınç ve gerilme kuvvetlerine dayanamayarak büyük ölçüde yer değiştirmiş ve kırılmıştır *(Fotoğraf 4).* Temizlik çalışmalarının devamında gömük durumdaki mezar taşlarının yakın çevresinde araştırma kazıları yapılmıştır. Hazire alanında yapılan kazı, küçük el aletleri yardımıyla yapılmış ve mezar taşlarında herhangi bir hasara yol açılmaması için dikkatlice çalışılmıştır.

Restorasyona yönelik yapılan araştırma çalışmaları sonrasında 700 parçanın üzerinde mezar taşı, pehle ve lahit parçası toprak altında, yaya yolu olarak döşenmiş halde, merdiven basamaklarında, bazı parçalar ise zamanla büyümüş ve tehlike arz ettiği için kesilen ağaçların gövdesinin içinden çıkartılmıştır. Bulunan her mezar parçası numaralandırılıp, vaziyet planında nereden çıktığı işaretlendikten sonra hazirenin belirli yerlerine serilmiş ve birbirinin parçası olan mezar taşları eşleştirilmiştir *(Fotoğraf 5).* Hazire alanında 261 adet mezar taşının bu şekilde eşleştirilmesi yapılarak, bunlar birleştirilmiştir. En az 2, en fazla 7 kırıklı parçalar kullanılarak birleştirilen mezar taşları hazire alanına dikilmiştir *(Fotoğraf 6).*

Eşleştirme sonucunda parçası bulunamayan, ancak kitâbesinin tamamı duran 67 adet mezar taşı, kaideye oturtmak üzere aynı malzeme ve formda tamamlanmıştır. Birleştirilecek veya tamamlanacak olan parçalara delik açılarak paslanmaz metal çubuklar yerleştirilmiş, parçalar birbirine sabitlenmiştir.

Aynı yöntemle pehleli ve lahitli taşların da tamamlama ve birleştirilmeleri yapılmıştır. Lahit kapaklarında yapılan tamamlamalar için mezar taşlarının eksik kısımlarının kalıbı çıkartılmış, yapılan tamamlamalarda dış profiller devam

Fotoğraf 4. Hazirede (solda) bitki temizliği ve (sağda) bitki kökleri tarafından tahrip edilen pehle taşı.

Fotoğraf 5. Araştırma kazılarında bulunan mezar taşı parçalarının eşleştirilmek üzere belirli alanlarda toplanması.

Fotoğraf 6. Hazirede restorasyon esnasında birleştirmeleri yapılan mezar taşlarından örnekler.

Fotoğraf 7. Hazirede restorasyon esnasında tamamlamaları yapılan mezar taşlarından örnekler.

ettirilmiş, ancak orta kısımlarda bulunan bezemeler yapılmamıştır *(Fotoğraf 7)*. 5 adet lahit bu şekilde tamamlanmıştır. Bu uygulamaların dışında pehleli ve lahitli taşlarda, taşların birleştirilmesi için eksik ve kopmuş olan demir kenetlerin yerine yenileri yapılmıştır.

Hazirede yer alan bazı mezar taşlarının, onaylı projesinde belirtilen yerlerinin ve farklı mezarlarda baş ve ayak şahidesi olarak kullanıldıkları dönemlerinden, kitâbelerinden ve serpuş, süsleme, form, kaligrafi gibi detaylar göz önünde bulundurularak cinsiyet farklılıklarından tespit edilmiştir. Aynı şekilde yapılan araştırma çalışmalarında çok sayıda mezar taşı bütün ve parçalı halde bulunmuştur. Bütün bu farklılıklar sebebiyle hazirenin 2014 yılı onaylı restorasyon projesi düzeltilmiş, yeni bulunan taşların okunabilir durumdaki kitâbeleri okunmuş, rölöveleri alınmış ve fotoğraflaması yapılarak belgelenmiştir *(Çizim 1, Çizim 2)*. Bulunan bilgi ve belgeler ışığında projeler revize edilerek, ilgili koruma kurulunca gerekli izinler alındıktan sonra uygulamaya devam edilmiştir. Mezar taşları restorasyon sırasında asıl parçaları ile bir araya getirilerek, danışman Burak Çetintaş denetiminde yerlerine yerleştirilmiştir. Toprak altından çıkan ayak taşlarından dönemi tespit edilebilenler ilgili baş taşlarının yanına dikilmiştir.

Hazire kotları mezar taşlarının bulunan özgün bitiş kotlarına göre belirlenmiştir. Mezarın dikileceği alanda temel oluşturmak amacıyla kaide genişliğine göre kazılmış ve moloz taş ile örülerek zemin sağlamlaştırılmıştır. Sağlam zeminin ortasına kalıp kurularak mezar taşının gireceği alan boş bırakılmıştır *(Fotoğraf 8)*. Devamında kaide konulması için tesviye harcı ile yüzey düzeltilmiştir. Bu işlem alana dikilen bütün mezar taşlarına uygulanmıştır.

Yapılan kazılarda kaideli tekil mezar taşlarının toprak altında kalan özgün kaide taşları bulunmuştur. Bu şekilde 81 adet mezar taşı özgün kaideleri üzerine dikilmiştir. Özgün kaidelerin bulunmadığı mezar taşları ise yeni mermerlerle kaide yapılarak mezar taşlarının ayakta durması sağlanmıştır *(Fotoğraf 9)*. Yeni yapılan kaidelerin genişliği taşın büyüklüğüne göre değişmekte olup kalınlığı ise 10-12 cm'dir.

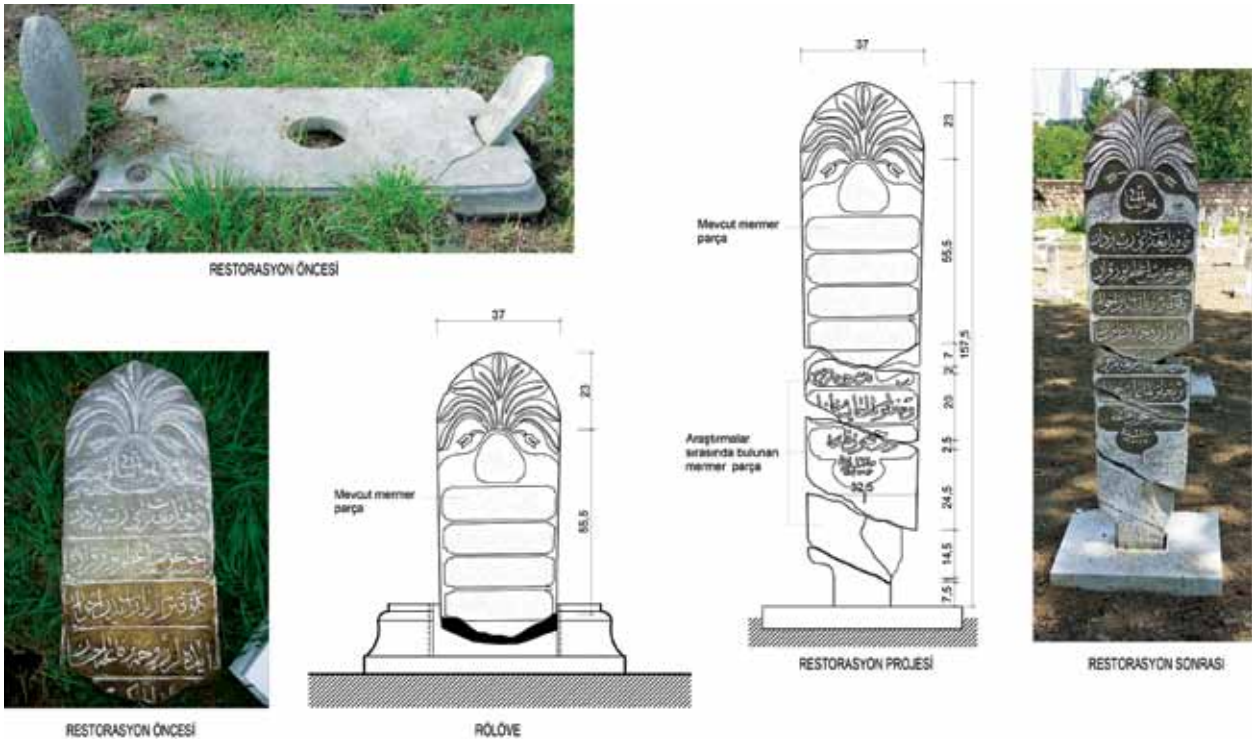

Çizim 1. Hazirede 17-394 numaralı mezar taşının restorasyon öncesi ve sonrası durumu.

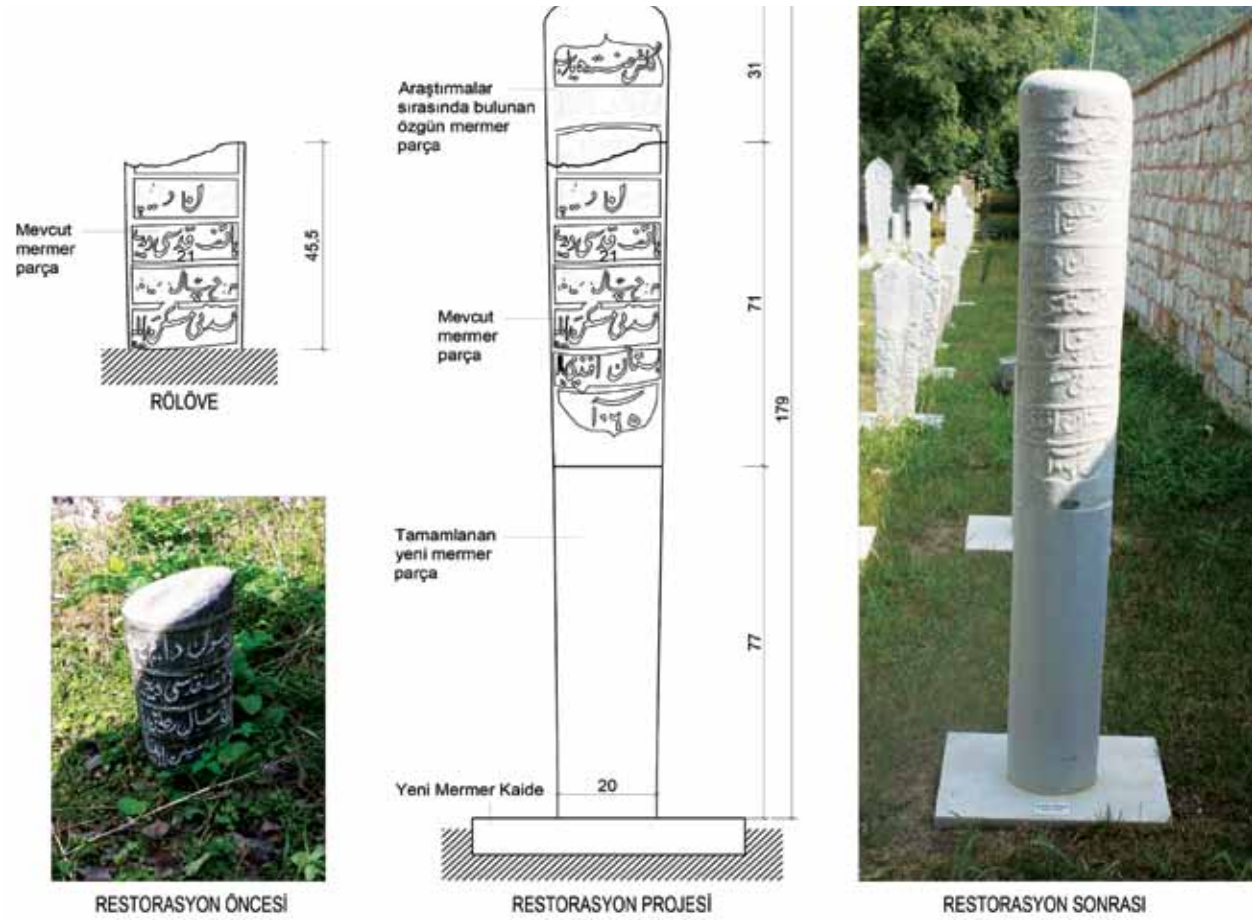

Çizim 2. Hazirede 7-144 numaralı mezar taşının restorasyon öncesi ve sonrası durumu.

Fotoğraf 8. Hazirede çalışmaları esnasında mezar baş ve ayak taşlarının dikilmesi için temel oluşturulması.

Fotoğraf 9. Hazirede (sağda) araştırma kazıları sırasında özgün kaide taşlarının bulunması ve (solda) kaide taşı olmayan mezar baş ve ayak taşlarına yeni kaidelerin yapılması.

Yeni mermer kaidelerin ortasına mezar taşının toprağa giren ucuna göre delik açılarak temel ve kaidelerin içerisine oturtulmuştur. Devamında mezar taşının girdiği boşluğa horasan katkılı şerbet dökülerek sağlamlaştırılmıştır.

Dikimi yapılan mermer ve küfeki mezar taşları üzerinde doğa ve insan faktörleriyle bitkilenmeler, dağınık halde yüzey kirlilikleri ve aşınmaları görülmektedir. Mermere göre küfekiden yapılmış mezar taşları zamanla

Fotoğraf 10. Hazirede uygulama esnasında mezar taşlarında temizlik yapılması.

daha çok deforme olmuştur. Mezar yüzeylerindeki bitki oluşumları hassas mekanik yöntemlerle taştan uzaklaştırılmıştır. Malzeme raporu doğrultusunda mezar taşlarının plastik fırçalar ile kuru temizliği yapıldıktan sonra kimyasal temizliği yapılmıştır. Buna rağmen uzaklaştırılamayan siyah alçı kabuklar hassas mekanik yöntemlerle temizlenmiştir *(Fotoğraf 10).*

2014 yılı onaylı restorasyon projesinde mezar taşları T12, 123, ve P1 gibi üç farklı tipte numaralandırılmıştır. Farklı numara verilen taşların eşleştirmeler sonucunda birbirinin parçası olması ve kazıdan çok sayıda yeni mezar taşı çıkması nedeniyle, mezar taşları tekrar numaralandırılmıştır. Yeni numaralandırmalar ilerde yapılacak araştırmalarda karışmaması için 17-001, 17-002… şeklinde verilmiştir. Numaralandırma sadece baş taşlarına yapılmış olup pirinç levha üzerine siyah renkle yazılarak taşın uygun yerine yapıştırılmıştır. Ayrıca yazılı mezar taşlarının her birine, mezar sahibine ait bilgilendirme levhaları yerleştirilmiştir *(Fotoğraf 11).*

Hazire alanında uygulama sonunda, hazire alanında yer alan mezar taşlarının sayısı aşağıda yer almaktadır *(Çizim 3).*

Fotoğraf 11. Hazirede uygulama esnasında mezar taşlarının numaralandırılması ve mezar taşlarına bilgilendirme levhaları konulması.

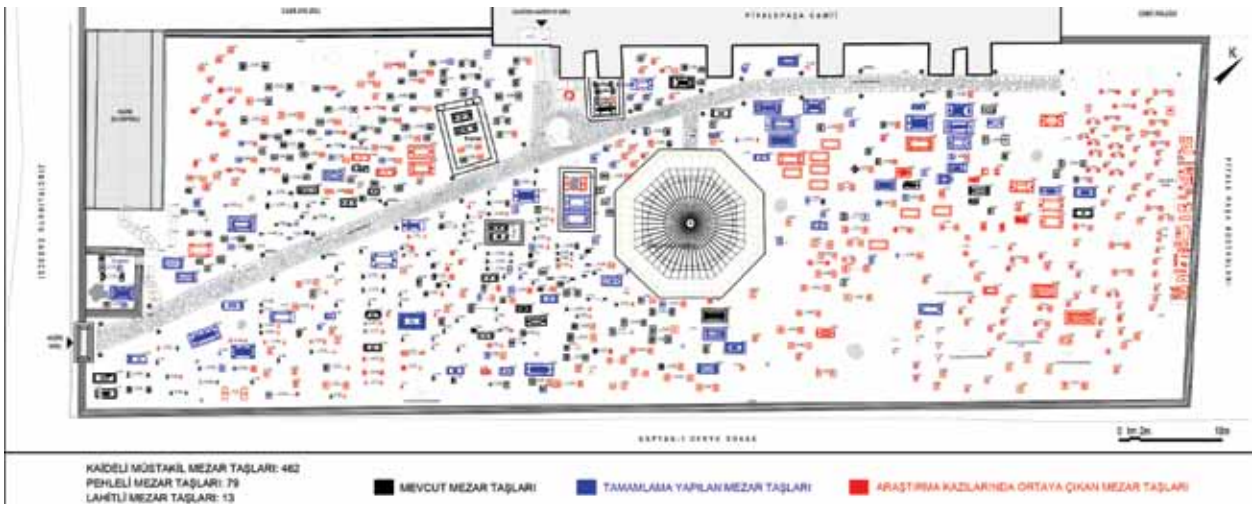

Çizim 3. Hazirenin restorasyon sonrasındaki vaziyet planı.

Fotoğraf 12. Hazirede yer alan (üstte) A ve (altta) B Sofasının restorasyon öncesi ve sonrası durumu.

***Aile Mezarlı*kları (Sofalar)**

Yüksekçe bir duvar veya parmaklık ile çevrili, bir aileye mahsus mezar bölümlerine "aile mezarlığı" veya "sofa" denilmektedir *(Arseven 1973).* Piyale Paşa Camii Haziresi'nde sofa olarak adlandırabileceğimiz 3 adet bölüm yer almaktadır. Bu sofalar onaylı restorasyon projesinde A, B ve C olarak isimlendirilmiştir. Bunlar; hazireye cami avlusundan bağlantı sağlanan merdivenin solundaki A, sağındaki B sofası ile güneybatı yönünde Zincirlikuyu Caddesi'ne çıkan kapının sağında kalan C sofasıdır.

A ve B sofalarını çevreleyen duvarlar 40-50 cm yüksekliğindedir. 2015 yılı restorasyon çalışmaları öncesinde her iki sofa da çevresindeki bitki köklerinden dolayı tahrip olmuş ve duvar örgüsüne özensiz müdahaleler de bulunulmuştur. Sofaların üzerindeki mezar taşları ise yerlerinden çıkmış veya yan yatmış durumdadır. A ve B sofalarında ağaç köklerinden dolayı patlayan dış duvarlar moloz taş üzeri düz harpuştalı olarak 50 cm yüksekliğinde yeniden örülmüştür. B sofasının duvarları eski fotoğraflarda taş kaplı görülmesi sebebiyle onaylı restorasyon projesi doğrultusunda küfeki taşı ile kaplanmıştır. Her iki sofanın içerisinde yapılan kazılarda, duvarların üzerinde yer alan özgün düz harpuştaların bir kısmının lahitlerin bordürü olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Düz harpuştalar doğru yerlerine yerleştirilerek olmayan parçalar aynı detayda mermer malzeme ile tamamlanmıştır *(Fotoğraf 12).*

C sofasının etrafı ise A ve B sofasına göre daha yüksek harpuştalı duvarlarla çevrelenmiş üstü açık mekândır. Kasımpaşa Zincirlikuyu Caddesi'nden çıkış sağlanan kapının sağında sofanın taş söveli, lokmalı demir parmaklı dua penceresi bulunmaktadır. C sofası, 2005-2008 yılı restorasyonunda kısmen onarılmıştır. 2015-2018 yılı restorasyonunda; harpuştalar temizlenip eksik olan kısımlarda tamamlamalar yapılmıştır. Sofayı çevreleyen almaşık duvar içleri oldukça boşluklu olduğu için boşalan yerlere el ile şerbet dökülmüş ve enjeksiyon yapılmıştır. Özelliğini yitiren taş ve tuğlalar değiştirilmiş, dua penceresinde yer alan

Fotoğraf 13. Hazirede yer alan C Sofasının restorasyon öncesi ve sonrası durumu.

lokmalı parmaklıklar ve taş söveler ıslah edilmiştir. Sofaların içerisindeki mevcut ve kazıdan çıkan taşlar gerekli müdahaleler yapıldıktan sonra sofaya dikilmiştir *(Fotoğraf 13).*

3.2. Su Haznesi

Hazirenin güneybatı bitişiğinde yer alan su haznesinin yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Muhtemelen külliyenin su ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. M. B. Tanman'a göre su haznesinin üzerinde fevkani bir sıbyan mektebinin yer aldığı belirtilmiştir *(Tanman 2011).* Proje çalışmaları sırasında yapılan tespitlerde özensiz işçilikle ve kalitesiz malzemeden inşa edilen su haznesinin üzerinde bir kat daha olması ve ağırlığının bu duvarlara bindirilmesinin mümkün olmayacağı açıklanmış ve ayrıca 1920 yılı hava fotoğrafında su haznesinin üst örtü tonozunda delikler oluştuğu, tonozun henüz yıkılmadığı görülmüştür. 1926 tarihli Pervititch haritalarında ise su haznesinin bulunduğu yer, tümsek anlamındaki Fransızca "tertre" olarak gösterilmiştir *(Fotoğraf 14).* Bütün bu veriler bize su haznesinin 20. yy. başlarına kadar mevcudiyetini koruduğunu ancak bu tarihlerden sonra yıkılarak, içinin toprak ve moloz ile dolduğunu göstermektedir.

2013 yılı proje çalışmaları esnasında su haznesinde doğru tespitlerde bulunabilmek amacıyla hazne içerisindeki 1,5-2 metrelik toprak ve moloz dolgu su haznesinden uzaklaştırılmıştır. Yapılan kazı çalışmaları sonrasında su geçirmez sıvalı taban yüzeyi ve hazne içerisindeki suyun basınç etkisini azaltmak için kavisli (iç bükey) zemin ortaya çıkarılmıştır. Su haznesi, dikdörtgen plan şemasına sahip olup duvarları yaklaşık 120 cm kalınlığında moloz taş örgülüdür. Hazneyi yaklaşık olarak üçe bölen iç destek duvarları bulunmaktadır *(Çizim 4).* Duvarların iç yüzeylerinde özgün sıvalar günümüze kadar ulaşmıştır.

2015 yılında restorasyon öncesinde yapılan tespitlerde su haznesinde duvar yüzeyindeki hafif bitkilenmeler dışında bir değişme olmamıştır. Su haznesinin sadece yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki duvar kalıntıları kalmıştır *(Fotoğraf 15).*

Su haznesinde bitki ve moloz temizliği yapılarak uygulamaya başlanmıştır. Yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki moloz taş örgülü duvarda mekanik temizlik ve derz açma işlemleri yapılmıştır. Tamamlanacak olan duvar, özgün teknik ve harçla moloz taş duvar tekniğinde örülmüş ve derzlenmiştir. Proje çalışmaları esnasında duvarda hatıl boşluklarının izleri bulunmuş ve meşeden yeni hatıl yapılmıştır. Duvara paralel şekilde iki sıra yerleştirilen ana hatılların ölçüleri 15x12 cm, yatayda yaklaşık 1'er metre aralıklarla ana hatılları bağlayan ara hatılların ölçüleri ise 12x7 cm boyutlarındadır *(Fotoğraf 16).*

Fotoğraf 14. (solda) 1920 yılı hava fotoğrafında ve (sağda) 1926 yılı J. Pervititch haritasında Piyale Paşa Camii Haziresi (J. Pervititch, 1926).

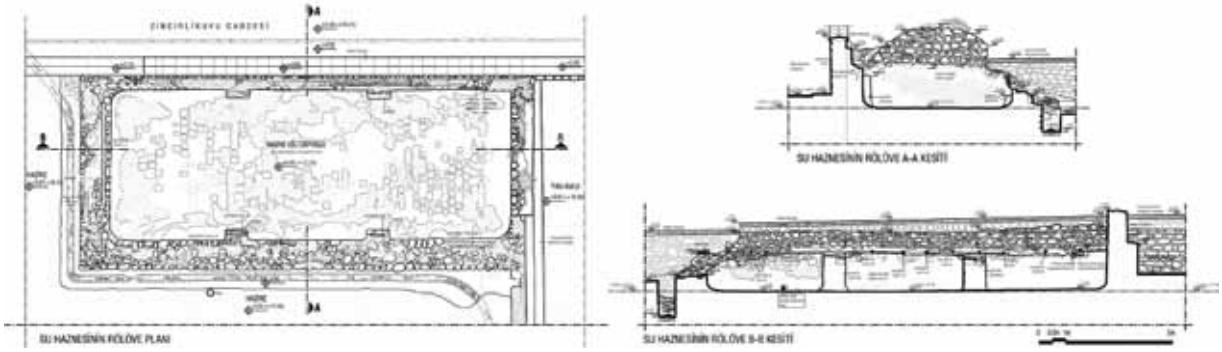

Çizim 4. Su haznesinin 2013 yılı rölövesi (Avunduk Mimarlık).

Fotoğraf 15. Su haznesinin (solda) 2005 yılı (Avunduk Mimarlık) ve (sağda) 2015 yılı onarım çalışmaları öncesindeki durumu.

Fotoğraf 16. Su haznesi duvarlarının tamamlanması.

Haznenin içerisinde duvar tamamlandıktan sonra ahşap kalıp kurularak önce su haznesini kısmen üçe bölen destek duvarları üzerinden 40 cm'lik kare tuğla ile kemer örülmüştür. Kemerlerin örülmesinden sonra kemerlerin üst kot hizasında kalıp kurularak aynı malzeme ve teknik ile tonoz örülmüştür. Kemer ve tonoz örülürken derzlerin kaymaması için derz yerleri ipe alınarak çıta çakılmıştır *(Fotoğraf 17).* Haznenin saçak silmesi, onaylı restorasyon projesi doğrultusunda Piyale Paşa Türbesi'nin saçak profili detayında yapılmıştır.

Horasan harçla tesviyesi yapılan tonozun üst örtüsü 2014 yılı koruma kurulu onaylı restorasyon projesinde dönemi itibariyle kurşun kaplama önerilmiştir. Ancak su haznesinin Kasımpaşa Zincirlikuyu Caddesi cephesinde silme altının yaklaşık 60 cm yükseklikte olması hırsızlık olaylarını beraberinde getirmiştir. Hem hırsızlık vakaları hem de rölövede yapılan tespitlerde kazı sonrasında bulunan çingene kiremitlerinin haznenin üst örtüsünden geldiği tahmin edildiğinden su haznesinin tonoz üst örtüsü geleneksel malzeme olan alaturka kiremitle kaplanmıştır *(Fotoğraf 18).*

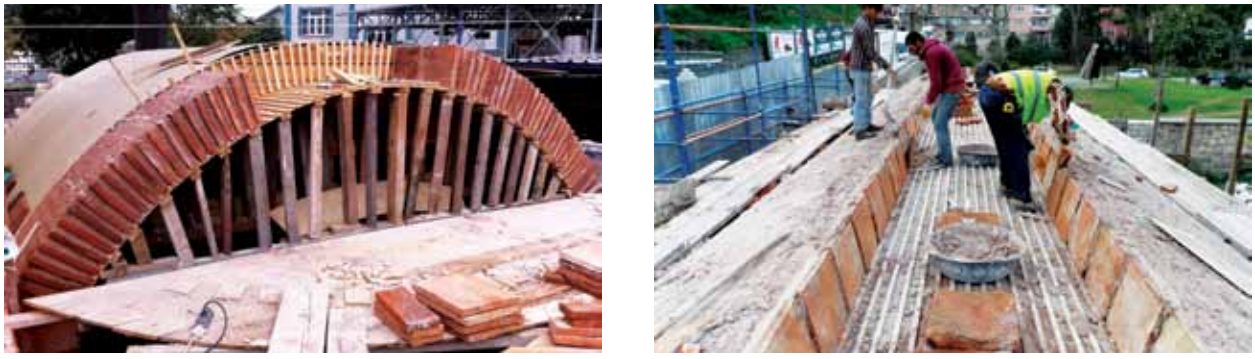

Fotoğraf 17. Su haznesinin tonoz çatısının örülmesi.

Fotoğraf 18. Su haznesi tonoz örtüsüne (solda) horasan harçla tesviye yapılması ve (sağda) tonoz örtüsünün alaturka kiremitle kaplanması.

Fotoğraf 19. Hazirede (solda) su haznesi iç mekânındaki özgün sıvanın korunması ve (sağda) su haznesine ahşap platform ve çelik raflar yapılması.

İç mekânda mevcut özgün su geçirmez sıva korunmuş, sadece kabaran ve ayrışan yerlerde konsodilasyon yapılmıştır. Özgün sıvanın döküldüğü duvarlar +1.40 kotuna kadar malzeme raporunda belirtilen karışımla sıvanmıştır. Yeni yapılan sıva ayırt edilir olması amacıyla mevcut sıvadan yaklaşık 1 cm boşluk bırakılarak yapılmıştır. Onaylı restorasyon projesi doğrultusunda tonoz iç mekânı +1.40 cm kotundan itibaren derzli bırakılmıştır.

Su haznesi, restorasyon sonrasında içerisinde gömüsü bilinmeyen ve eşleştirme yapılamayan bezemeli ve yazılı kırık taşların depolanması amacıyla kullanılmıştır. Bu sebeple restorasyon öncesinde mevcudiyetini koruyamayan ancak eski fotoğraflarda hazne kontrol kapağı olarak bırakılan boşluk kapıya dönüştürülmüştür. Kazıdan sonra oluşan kot farklarından dolayı su haznesine üç basamak çıkılarak ulaşılmaktadır. Haznede depolanan taşlar uzun yönde 3 katlı 3 sıra demontable çelik rafların üzerinde sergilenmiştir. Su haznesindeki su geçirmez özgün döşemede sadece temizlik yapılmış 10 cm yüksekliğinde kadronların üzerine ahşap platform yapılarak hazne içerisinde dolaşım sağlanmıştır *(Fotoğraf 19).*

3.3. Çevre Düzenlemesi

Yürüme Yolu

Restorasyon öncesinde hazire içerisinde bulunan mevcut toprak yürüme yolu, hazireye ulaşım sağlanan iki kapının arasındaki aksta yer almaktaydı. Türbeye ulaşım ise, 2005-2008 yılı türbenin restorasyonunda yapılan traverten kaplı yol ile sağlanıyordu.

Türbeye ulaşım sağlanan mevcut yaya yolu aksında beton parke taşının sökülmesi ile birlikte toprak altından mezar taşı parçaları, bunların altında da mevcut yaya yolu aksında taş kaplama yürüme yolu bulunmuştur. Osmanlı dönemine tarihlenebilecek taş kaplama yürüme yolu, türbenin önünden Zincirlikuyu Caddesi'ndeki hazirenin kapısına kadar yer yer devam etmektedir *(Fotoğraf 20).* Bazı kısımlarda ağaç köklerinin aşırı büyümesi sonucunda yürüme yolunun tahrip olduğu görülmektedir. Bulunan taş kaplı yürüme yolu türbenin ilerisinde hazirenin mihrap duvarı önünde kesilmektedir.

2014 yılı onaylı restorasyon projesinde hazireye ulaşım sağlanan yürüme yolu, cami avlusu ile uyumlu olması için granit parke taş kaplama ve bordür önerilmiştir. Yeni verilerin ortaya çıkmasıyla birlikte özgün taş kaplı yolun rölövesi alınmış ve restorasyon projesi revize edilerek toprak altında bulunan yürüme yolu ortaya çıkarılmıştır *(Çizim 5).*

Mevcut taş kaplı yürüme yolu, özgün kotunda korunarak ıslah çalışmaları yapılmıştır. Özgün taşı kaybolan kısımlar ise aynı malzeme ile tamamlanmıştır. Hazirenin kuzeydoğu yönünde, türbenin devamında yürüme yoluna ait hiçbir veri bulunmamasına karşın hazirenin

Fotoğraf 20. Hazirede kazı esnasında bulunan özgün taş kaplı yürüme yolu.

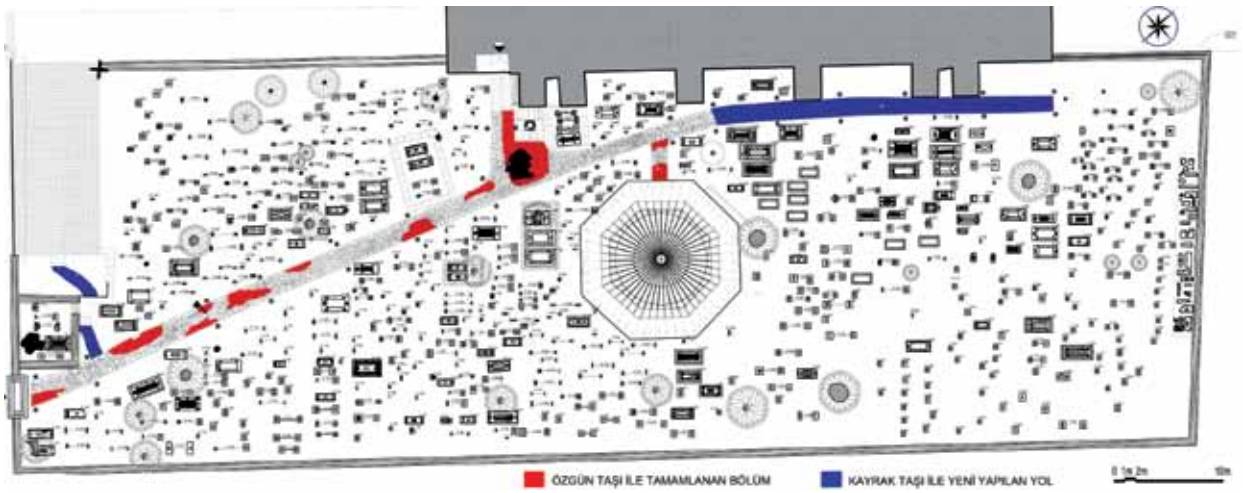

Çizim 5. Piyale Paşa Camii Haziresi'nde özgün taşı ile tamamlanan ve kayrak taşı ile devam ettirilen yürüme yolu krokisi.

Fotoğraf 21. Piyale Paşa Camii Haziresi'nde (solda ve ortada) özgün yürüme yolunun olmayan kısımlarının doğal taş ile tamamlanması ve (sağda) özgün yürüme yolunun kayrak taşı ile devam ettirilmesi.

ulaşılabilir olması amacıyla özgün yürüme yolu, aksında kayrak taşı ile devam ettirilmiştir. Aynı şekilde su haznesi ve C sofasına da kayrak taşlı yol ile ulaşım sağlanmıştır. Tamamlanan ve yeni yapılan yolun sağlam olması için yolun altına blokaj ve hidrolik kireç tesviye harcı konulmuştur *(Fotoğraf 21)*.

Çevre Duvarları

Piyale Paşa Camii Haziresi, caminin mihrap duvarı ve su haznesi dışında çevre duvarları ile sınırlanmaktadır. Çevre duvarlarının hazire içerisindeki duvar yükseklikleri 2,5-4 m. arasında değişmektedir. Moloz taş tekniği ile örülen duvarların üzerleri taş harpuşta ile sonlanmaktadır.

Bu restorasyonda çevre duvarları, 2005-2008 yılı restorasyonunda onarıldığı için duvarlara kısmi müdahalelerde bulunulmuştur. Hazirenin güneybatı yönünde, cami avlusunu ayıran ve Kasımpaşa Zincirlikuyu Caddesi'ne bakan çevre duvarlarında beton harpuştalar kaldırılıp yerine küfeki taşı harpuştalar yerleştirilmiştir.

Hazirenin kuzeybatı duvarında su haznesi ile C sofası arasındaki toprağın alınmasıyla çevre duvarının alt kotu ortaya çıkmıştır. Bu kısımlardaki duvar malzemesi olarak mezar taşı parçalarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen mezar taşları duvardan alınarak, yerine moloz taş ile duvar örgüsü tamamlanmıştır.

Peyzaj Düzenlemesi

2014 yılı onaylı restorasyon projesinde hazire alanındaki kotlar hazirenin mevcut haliyle korunmuştur. Ancak yapılan araştırma kazılarında özgün taş kaplı yürüme yolu, pehleli ve lahitli taşların toprak altından çıkan özgün bitiş kotları hazire alanının zamanla yaklaşık 50 cm toprakla dolduğunu bize göstermektedir *(Fotoğraf 22)*.

Bütün bu veriler dikkate alınarak hazire kotları yeniden düzenlenmiştir. Özgün yürüme yolu ve mezar taşları özgün kotuna indirilmiştir. Ancak kotun özgününe indirilmesi, alandaki bazı ağaçların köklerini ortaya çıkaracağı için bazı durumlarda ağaçların çevresi traversle çevrelenerek ağaçların olduğu bölümler restorasyon öncesi kotuyla korunmuş, bazı durumlarda ise ağaçların olduğu kısım mezar taşları ile birlikte restorasyon öncesi kotunda bırakılmıştır *(Fotoğraf 23)*. Haziredeki yeni mezar taşları da bu veriler dikkate alınarak yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 22. Hazirede kazı esnasında mezar taşlarının özgün bitiş kotlarının bulunması.

Fotoğraf 23. Piyale Paşa Camii Haziresi'nde kot düzenlemeleri.

Restorasyon sonrasında haziredeki şakülünden kaymış ve toprağa gelişigüzel saplanan, yönleri belli olmayan mezar taşları, mezar taşlarının yakınından geçenler tarafından görülebilmesi ve mezar taşlarında yer alan kişinin ruhuna Fatiha isteğinin yerine getirilmesi için yürüme yolu ve Zincirlikuyu Caddesi dikkate alınarak kitâbelerin kuzeydoğu ve batı yönlerine gelecek şekilde dikilmiştir *(Fotoğraf 24).*

Restorasyon esnasında hazirede devrilme riski bulunan, kurumuş ve büyük oranda çürüyen ağaçlar can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturmaktadır. Hazirede yer alan ağaçların mevcut durumu için İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Bitki Materyali ve Yetiştirme Tekniği Anabilim Dalı tarafından rapor hazırlanmıştır. Alanda tespiti yapılan 38 ağaçtan 6'sı anıt ağaç olarak tescillidir. 5 adet ağaç ise kurumuş durumdadır. Bu ağaçlar dışında hazirede çoğunlukla tahmini yaşları 35-80 arasında olan çitlenbik, sakız ağacı, gürgen yapraklı karaağaç, akdeniz servisi, mavi servi, çınar ve ceviz ağaçları bulunmaktadır. Raporda yaşlı, kalın gövdeli, tamamen kurumuş veya gövdesi çürümüş devrilme tehlikesi gösteren 3 tanesi anıt ağaç olarak tescilli toplamda 7 adet ağacın alandan uzaklaştırılması gerektiği belirtilmiştir. İlgili kurumlardan gerekli izinler alındıktan sonra vinç operatörü yardımıyla, kontroller gözetiminde, mezarlara zarar verilmeden ağaçlar kesilerek sahadan uzaklaştırılmıştır *(Fotoğraf 25).* Kesilen ağaçların kökleri çok kalın ve uzun olduğundan, köklerin alandan uzaklaştırılması oldukça zor olmuştur. Kuzeybatı girişinde bulunan anıt ağaç ise tabiat varlıkları kurulu tarafından kesilme kararı alınmasına rağmen güvenlik tehlikesi arz etmediğinden yerinde bırakılmıştır.

Fotoğraf 24. Hazirede yer alan mezar taşlarının yürüme yolu ve Zincirlikuyu Caddesi yönünden bakış.

Fotoğraf 25. Piyale Paşa Camii Haziresi'nde devrilme tehlikesi bulunan ağaçların kesilmesi.

Fotoğraf 26. Hazirenin güneydoğu kısmının onarım öncesi ve sonrası görünüşü.

Fotoğraf 27. Piyale Paşa Camii Haziresi'nde bütünlemesi yapılamayan pehle ve lahit parçaları için yapılan sergi platformu.

Uygulama sonunda kesilen 6 adet ağaç yerine hazirenin uygun noktalarına aynı sayı ve cinste ağaç dikilmiştir. Haziredeki mevcut durumda sağlam olan diğer ağaçların tamamının bakımları yapılarak korunmuştur. Koruma Kurulu tarafından onaylı peyzaj projesi doğrultusunda serbest mezar alanları çimlendirilmiştir.

Kazılar tamamlandıktan sonra gömüsü belli olmayan mezar taşları hazirenin güneydoğu kısmında boş alana dikilmiştir *(Fotoğraf 26)*. Bütünlemesi yapılamayan pehle, lahit, bordur vb. yazısız ve bezemesiz parçalar ise hazirenin güneydoğu ucunda çevre duvarının önünde 1.80x18 m boyutunda küfeki taşından sert zemin yapılarak dışarıda sergilenmiştir *(Fotoğraf 27)*.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İstanbul'un birçok yerindeki hazirelere, ne yazık ki yıllarca gereken hassasiyet gösterilmemiş, hazireler bakımsız durumda kalmıştır. Hazirelerin bir kısmı yeni açılan yollarla birlikte taşınmış ve mezar taşları gelişigüzel bir yerde toplanmıştır. Mevcudiyetini koruyan hazirelerde ise birçok taş kırılmış ve kaybolmuştur. Hazirelerin doğa koşullarına açık olması, koruma ve onarımların yetersizliği ile birlikte hazireler günden güne zarar görmüştür.

Yaşanan tahribatlarla birlikte hazire restorasyonlarının disiplinler arası ortak bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği açıkça ortaya çıkmıştır. En az yapılar kadar hazirelerin de bilimsel restorasyon ilkeleriyle bakım ve onarımlarının yapılması son derece önemli hale gelmiştir. Son yıllarda İstanbul'da yer alan hazirelerle ilgili farklı kurumlar tarafından yapılan envanterleme çalışmaları, restorasyon proje ve uygulamalarıyla hazirelere gereken hassasiyet gösterilmeye başlanmıştır.

Restorasyon öncesinde hazire alanında yapılan tespitlerde; alanın otsu bitkilerle kaplandığı, mezar taşlarının büyük bölümünün parçalandığı, devrilen taşların yanlış ve düzensiz bir biçimde toprağa yerleştirildiği görülmüştür. 2015 yılında yapılan alan çalışması sonucunda; dikili vaziyette 375 adet bütün mezar taşı, 247 adet ise gömüsü belli olmayan kırık mezar taşı bulunmaktaydı. Hazirenin güneybatı ucunda yer alan dikdörtgen planlı su haznesinin ise sadece yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki beden duvarları kalmıştı.

Restorasyon esnasında yapılan araştırma kazıları sırasında Osmanlı dönemine ait taş kaplama yürüme yolu, yaklaşık 700 adet mezar taşı parçası ve özgün kaide taşları bulunmuştur. Özgün taş kaplama yürüme yolu ıslah edilmiş ve gerekli görülen kısımları tamamlanmıştır. Toprak altından çıkarılan çok sayıdaki kırık mezar taşının tasniflemeleri yapılarak eşleştirme sonucunda 261 adet mezar taşının parça birleştirmeleri yapılmıştır. Tasniflemede parçası bulunamayan ancak tamamlanmaya uygun 72 adet mezar taşı, lahit ve pehle aynı malzeme ile yalın formda tamamlanmıştır. 2018 yılında tamamlanan restorasyon çalışmaları sonucunda alanda dikili vaziyette 554 adet mezar taşı, 538 adet ise kırık mezar baş ve ayak taşı, serpuş, pehle ve lahit parçası bulunmaktadır. Su haznesinin ise onaylı restorasyon projesi doğrultusunda duvarları ve tonoz üst örtüsü tamamlanmıştır. Gömüsü belli olmayan kitâbeli veya bezemeli parça kırık

taşlar, su haznesinde demontable çelik raflar yerleştirilerek depolanmıştır. Su haznesine yerleştirilemeyen bezemesiz pehle ve lahit parçaları için ise hazirenin güneydoğu ucunda açık alanda sergilenmek üzere sergi platformu yapılmıştır.

Hazirenin restorasyonu, disiplinler arası ortak bir yaklaşımla ele alınmış, uluslararası koruma kriterleri doğrultusunda İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü kontrollük teşkilatı, ilgili kurumlar ve yüklenici firmanın ortak çalışması ile yürütülmüştür. Restorasyon sırasında yapılan belgeleme çalışmaları, fotoğraf, çizim ve raporlarla desteklenerek yapının mevcut durumunu, sorunlarını, restorasyon sürecini anlatan tarihi belge niteliği taşımaktadır. Bu belgeler ihtiyaç duyulması halinde kullanılabilecek şekilde Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü arşivine kaldırılmıştır.

KAYNAKÇA

Arseven 1973 — C. E. Arseven, *Türk Sanatı*, İstanbul: Cem Yayınevi.

Arseven — C. E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi Menşeinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Kurtulmuş vd. 2011 — B. Kurtulmuş/H. M. Kaya, Piyale Paşa Camii Haziresi, *Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu,* İstanbul: Euromat Entegre Matbaacılık A.Ş.

Pervititch 1926 — **S.** Ersoy/Ç. Anadol, *Jacques Pervititich Sigorta Haritalarında* İstanbul, Mas Matbaası, AXA Oyak Holding A.Ş.

Sönmez 1997 — N. Sönmez, *Osmanlı Dönemi Yapı ve Malzeme Terimleri Sözlüğü,* İstanbul: YEM Yayın.

Tanman 2011 — M. B. Tanman, Piyale Paşa Külliyesi'nin Yerleşim Düzeni ve Mimarisi, *Piyale Paşa Camii 2005-2007 Restorasyonu,* İstanbul: Euromat Entegre Matbaacılık A.Ş.